

Tornyos vagy magyar főkötő

Régen az ünnepi női népviselet kifejezte, jelképezte a nő életkorát, családi állapotát. A szőttek csikozása, a fersingek, karrincák szabása, díszítése falvanként változott. Egy sokadalom alkalmával meg lehetett állapítani, ki melyik faluból jött.

A leányok ünnepi viseletéhez tartozott a pártá. Úrvacsoraosztáshoz csak pártásan járultak. Orbán Balázs leírása alapján tudjuk, hogy akkor a leányok cifrán hímzett, aranyos-ezüstös pártáját „nem a fő elejére tették, hanem hátrább a konty helyére.” (Ebben az időben a leányok mind piros csizmát viseltek. Az új asszony még egy évig viselhetette a leánykori csizmát, de azután fekete csizmára kellett azt cserélnie.)

A gyöngyös, cifrázott pártafélék egész Európában léteztek, a felsőbb társadalmi kategóriáktól terjedtek el. A pártá tulajdonképpen a szüzeket megillető virágkoszorú helyét vette át.

Lakodalmas szokásaink, hagyományaink régi időre nyúlnak vissza. A házasság az élet nagy fordulópontja. Mivel ez az esemény az életben általában csak egyszer fordul elő, nagy előkészülettel rendezték meg a két napig tartó ünnepséget.

A főkötő a lakodalom második napján kapott szerepet. Ekkor került sor az új asszony bekontyolására. A násznagyasszony, aki a kelengye, a hozomány szállításánál is segédkezett, feladata alapján a *kontyoló*, illetve *avató asszony* tisztét is betöltötte. Ez a megtiszteltetés a legfiatalabb nagynénit, esetleg sógorasszonyt illette meg.

A fiatalasszony fejére a befont két hajfonatból kontyot formáltak, amit egy fémből hajlított hajtűvel, a kontytűvel rögzítettek. A konty fejen elfoglalt helye az asszony életkorát is jelezte: a fiatalok fejebb, az öregek lejjebb tűzve viselték a kontyot, ami a fejkendő viseletének is eltérő formát adott.

A főkötő a leány asszonnyá avatásának külső szimbóluma: „bekötik a fejét”. A legrégibb fejrevaló a négyzet alakú fehér lepel, a kendő vagy keszkenő, amit összehajtva, esetleg összehajtás nélkül borítottak vagy kötöttek a fejre, vagy vető formában tették fel. (A kendő szó Székelyföldön törülközőt is jelent.)

Ilyen öltözetben láthatjuk Orbán Balázs *Székelyföld leírása...* című kötetében az udvarhelyi, lövétei és felsőrákosi asszonyokat. Ezt a kendős viseletet a legtovább a moldvai csángó asszonyok őrizték meg, ők még a XX. század második felében is hosszú vagy rövid kendővel „bekendőzték” a fiatalasszonyt. A hosszú kendő díszes végeit kétoldalt a vállon hátravetették. A csángó asszonyok kendőt viseltek minden életkorban, de kendőt kötöttek a babák és a kislányok fejére is. Ők (a csángók)

nem is jutottak el a főkötő divatjáig.

Amint már említettük, az esküvőt követő nap volt a fiatalasszony beavatásának napja. Régen erre az alkalomra nagy melegen ingből és lajzból álló felső ruházatot adtak a fiatalasszonyra a tászlis rokolya mellé. Hűvösebb időben a lajbi helyett csukott, testhez álló felsőrészt, ún. vizitkét viselt az új asszony. A fejét „bekötötték”, egyes falvakban csepeszt tettek rá, más vidéken tornyos jegyfőkötőt.

A csepesz bársony vagy selyem anyagból készült, csipkefodorral díszített főkötő. A kikeményített csipke a homlokrészt pártaszerűen övezte, mint egy koszorú. Hátsó részén selyemszalaggal gazdagították, amelyet az áll alatt egy csokorral rögzítettek. A szalag két ággal lecsüngött a hátan, egészen az asszony faráig.

A tornyos főkötő textílianyagai azonosak a csepesz anyagaival, csak az első részen, a csipkefodor helyett pártaszerűen, tornyosan emelkedik a tarajos dísz: drótkra erősített apró művirágok (selyemből, bársonyból), levelek, fekete gyöngyök. A szakirodalom tarajos vagy magyar főkötőnek írta le (Apor Péter, Vámszer Géza), vidékünkön tornyos főkötőnek mondták. Ez a főúri hölgyek gyöngyös főkötőjének hatására, annak mintájára készült. Míg azt jóféle gyöngy (korall, igazgyöngy) díszítette, addig a falusi asszonyok főkötőjét üvegyöngyök és művirágok tették „pompassá”. Mind a csepesznél, mind a tornyos főkötőnél az uralkodó szín a fekete, még a művirágok levelei is fekete színűek, közte kevés lila, sötétkék, egy-egy kivillanó ibo-

Szász Margit tanítónő népviseletben, főkötővel
A szerző felvétele

lya-, nefelejs-, vagy apró fehér, rózsaszín virágocska. A főkötő formáját és részleteit vidékenként másként alakították, ez adta annak helyi jellegét.

A XIX. században főkötőműves mesterek készítették. A XX. század elején Székelyudvarhelyen a keddi hetipiacon, vasárnapi vásárokon sátrakban kirakodva még árusították az erre szakosodott kisiparosok. Ha a vásárló nem talált megfelelő méretű főkötőt, akkor megrendelésre, méretre elkészítették. Ezt a völgyény vette a menyasszonynak, voltak falvak, ahol a jövendőbeli anyós vásárolta. Minden esetben jegyfőkötőnek mondták. A leány a hozományban, kelengyéjében semmiképp sem vitt főkötőt.

A lakodalom második napjának reggelén a főkötősen felöltöztetett fiatalasszonyt a násznagyasszony és az öltöztetők bemutatták az újdonsült férjnek, az örömszülőknak és az összehívott nász népek. Ilyen ünnepélyesen vezették a vasárnap délelőtti istentiszteletre, a beavatásra, amikor a férj családjának asszonyai a családi székbe ültették. (A templomi padokban családok szerint ültek. Ez a jog örökölhető anyai, apai ágon, illetve a férj után.)

A jegyfőkötő az asszony legdíszesebb öltözete, ruházatának kiegészítője. A menyegző második napján az asszonyi beavatásra tették először a fejére, azután nagyobb ünnep alkalmával, úrvacsoravételkor, a templomba, illetve temetésre viselték. A nagynyoszolyó a lakodalomba szintén főkötősen öltözött. Ha ritka esetben előfordult, hogy leánykorban – tehát idő előtt – teherbe esett a menyasszony, akkor nem tehette a fejére az ártatlanság jelét, a mirtuszkoszorút. Ilyen esetben a jegyesek az egyházi hivatal emberei (pap, megyebíró és presbíterek) előtt úgymond *megyét követtek* (eklézsiakövetés, nyilvános bocsánatkérés a hívek közösségétől), amikor nyilvánosan beismerték bűnüket, együtt imádkoztak a bűnbocsánatért. A szertartás után már rendes ceremóniával szervezhették az esküvőt, csak a menyasszonynak asszonyosan, főkötősen kellett felöltöznie.

A főkötő, az asszony ünnepélyes szimbóluma sokáig tartotta magát különleges ünnepi alkalmakkor. A negyvenes évek elején, „a magyar világban” még jeles ünnepnapokon használták az asszonyok a főkötőt, de már csak a régi, megőrzött darabokat, mert újak már nem készültek. A szakértő mesterek elhaltak. A főkötőt kölcsönkérni nem lehetett, de örökölni sem, mert bármilyen idős korban temették is el a tulajdonost, a fejére tették a jegyfőkötőjét. Legtöbbször a távozni készülő még életében „átok alatt meghagyta”, hogy e kivánságát teljesítsék.

A Székelyudvarhely környéki falvakban két főkötőt sikerült felkutatnom. A fa-

„Külömbféle szavak lajstroma”

lumban, Székelydályában Bálint Gézáé Kovács Juliska (szül. 1909) őrzi a jegyfőkötőjét, megkímélt, jó állapotban, de csak fényképezésre adta ide. Halála után – kívánsága szerint – a fejére kell tenni, mert az úgy volt szokás. A másik főkötő igen elkopott, hiányos díszítéssel maradt meg, Gergely Sándorné Gergely Anna (szül. 1901) tulajdona volt. 96 éves korában halt meg, de a főkötőt nem tették a fejére az öltöztetésnél annak kopottsága miatt.

Ezt a főkötőt sikerült felújítani. Székelyudvarhelyen Barkóczi Juliánna (szül. 1923) 16-17 éves korában a fejrevalók, kalapok, főkötők készítésének mesterségét tanulta. Ő újította fel a régi ismeretek alapján az öreg főkötőt.

Régen a székely falvak asszonyai csak bekötött fejfel járhattak a kapun kívül, de még a kapun belül is. Árapatak román és szász falvak közé ékelődött magyar falu a Székelyföld szélén. Lakói őrizték a népi hagyományokat, keresztiszemes varrottassai széles körben értékelték. Dénes Jánosné Bálint Mária (szül. 1906) emlékei szerint az 1800-as évek végén a faluban a csepesz terjedt el, kiszorította a kendőt, fátyolt, amit a selyemhernyó fonalából maguk fontak, szöttek, ezért volt fátyolszerű, vékony. A csepeszt is mindennap viselték. Ezért készült egyszerű kivitelezési formájú, amelyet a mindennapi munka végzése közben is viseltek, illetve cifrább, díszesebb, a vasárnapi, ünnepi alkalmakra. A XIX-XX. századfordulóján lett ismert, terjedt el a főkötő igazi díszes formája, a cifra, magasított, tornyos, gyöngyös főkötő, amelyet csak ünnepi alkalmakkor viseltek.

A gyári kelmék gyártása azonban fejlődött, ennek hatására változott a falvak divatja is. Az első világháború után, a főkötő divatjának múlásával, mindinkább elterjedt a fejkendő a főkötő helyett. A völegény már nem jegyfőkötőt, hanem *jegyruhát*, fejkendőt vásárolt.

A régi időkben az asszonynak a legnagyobb melegben is kötelező volt a fejrevaló viselése, hétköznap, vasárnap, otthon és a kapun kívül egyaránt. Ünnepeyesen elől, az álluk alatt kötötték meg, munka alatt menyecskésen hátrakötötték. Ha kendő nélkül megindult egy asszony, megszólaltak, elmarasztalták. A fejkendőt üzletben vagy piaci sátrakban, kereskedőktől vásárolták. Télire posztó és szőr szövetanyagból, meleg időre delin, karton és selymekendőt viseltek. Színe az életkorral egyre sötétedett. Általában az egyszínű anyagok voltak a közkedveltek: fehér, barna, szürke, fekete. Vidékünkön a rózsásat nem kedvelték, cigányosnak tartották.

Cs. Gergely Gizella

Jánosfalvi Sándor István (1804–1879) tudós unitárius pap neve ismerős a Székelyföld, és különösképpen a két Homoród vidékét kutatók előtt. Az 1827-ben pappá szentelt Sándor Istvánt elsősorban az 1942-ben megjelent *Székelyhoni utazás a két Homoród mentén* című művéért tartja számon az erdélyi irodalom- és művelődéstörténet. Életrajzával és kéziratos hagyatékának feldolgozásával azonban még adós nemzetközösségünk. Igaz ugyan, hogy Darkó Sándor, Benczédi Pál és legutóbb Veres Péter egy-egy tanulmány erejéig megpróbálta bemutatni a szokásostól teljesen eltérő lelkeszi életpályát, de a méreteiben is impozáns kéziratos hagyaték feldolgozására nem vállalkozhattak. A nyolc főlíánst kitevő kéziratos anyag Székelykeresztúron, Marosvásárhelyen és Kolozsvárott várja a kutatókat. Jelen írásunkban – ízelítő gyanánt – Jánosfalvi *Külömbféle szavak lajstromát* adjuk közre, melyet az 1867–1868-ban írt *Bibliai és más közéleti nevezetes tárgyak...* című, közel 600 oldalas gyűjteményének részeként hagyott az utókorra. Jánosfalvi gyűjtése nem csupán megelőzte Kriza János *Erdélyi tájszótárát*, hanem szerencsésen ki is egészíti azt. Szeretettel ajánljuk hát Jánosfalvi e kis tájszótárát Erdély minden szerelmesének.

Kovács Sándor

Külömbféle szavak lajstroma

1. Magyar szókönyv pótlék. Olyan szavak ezek, melyek a legteljesebb szabályos magyar Szótárakban sincsenek meg, de a magyar, kivált székely köznép száján mindennapi használatban vannak.

Maga a szó – Ennek jelentése vagy értelme

A.

Áncsorogni – Azaz ide s tova cél nélkül állani, járn.

Ánkálni – Mélázva, tétova járn, bámulva állni.

Ajongani – Szégyellve akarni megnyerni valamit.

B.

Belezna – A szövés alatti leszakadt fonal ürege vagy csorbája.

Belétökede – Valakibe belé kötölőzik vagy belébonyolódik.

Belékutul – Belényúlogat tilalmason vagy tisztátalanul.

Bésege v. Pésege – A vér stb. ingerlőleg forradoz, zsibbadoz.

Bojász v. Bakrasz – Bódorog, ide s tova tévedez, mint a bak.

Bódorog – Ugyan az.

Bozlány – Borzas, bokros, tövises erdőújulás.

Buditska – Kalitka v. galicka (datki szó).

Bece, kényes bece – Delicatus.

Bóka, kicsi bóka – Kicsi malac.

C. Cs.

Csecskó – Gúny nevezet.

Csecskős – Apró veresstráfos v. vonalas fehér törökbúza szem.

Csepcsel (le) – Lelocsol a víznek tenyérrrel ütésével.

Cirmolni – Szidni kisebbítőleg, néha ok nélkül.

Cuna – Kisleánykák, szűz leányok pinája.

Condollott – Elrongyollott.

Csemcsegni – Mikor ember v. disznó eszik, ily hangot ad.

Cihogni – Azaz kacagni össze a többivel lassancskán.

Csöcselék – Hitvány, aljas. Családi apró tagok, gyermekek.

Csükészni – Tallózni a beszedett termés helyén.

Celebula – Mindenféle, elegyes portéka.

Csürök – Mészkatlan begyűjtő szája.

Csármál – Lármáz, mint a madarak.

D.

Dévaj – Kicsapongó, gonoszkodó ember.

Derendocia – Nagy lármával, dörgetéssel járó szekerezés.

Ducifaros – Nagy, kiálló gömbölyded farú személy.

Duvasztani v. uvasztani – Fűzfa héját stb. épen lehúzni, vagy bőrt is.

Durga – Csepűvaszon lepedő, búza stb. szárasztó.

Dáridó – Vendégségi táncos, lármás mulatság.

E.

Elvederedett – Elhányódott, eltaszígáltatott.

Elkámpicsorodik – Elkeseredik, száját nyomorékul vonván el.

Ergöje – Féleszű, helytelen magaviseletű.

Elernyedni – Mikor valamely épület stb. széjjel kezd menni.

Egerscélni – Azaz egér módra imitt-amott kutatni, rágódni.

Ebhendi – Alávaló gazember.